

УДК 343.98

Тимчишин Андрій Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри «Правознавство» Івано-Франківської філії
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ОКРЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

У статті проаналізовано окремі криміналістичні аспекти боротьби зі злочинністю на сучасному етапі розвитку України. Окреслено часткові напрями злочинної діяльності та внесено рекомендації щодо оптимізації тактичних прийомів і засобів боротьби зі злочинністю.

Ключові слова: злочинна діяльність, криміналістична методика, тактичні прийоми.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розроблення нових, більш ефективних прийомів та методів боротьби зі злочинністю. Дане завдання унеможливується без пізнання природи та сутності злочинної діяльності, її ознак, причин і умов, способів вчинення злочинів, що мають місце на новітньому етапі розвитку нашої держави та суспільства. Саме через ці обставини, як ніколи, набуває важливого значення високий рівень теоретичного осмислення даної проблеми. Крізь призму вивчення змістовних основ злочинної діяльності, механізму її здійснення, ми можемо говорити про тактику та стратегію контролю, локалізації, а як результат, й максимально повного та швидкого знищення цього ганебного явища. Сучасні фундаментальні положення предмета науки криміналістики, її загальних і окремих теорій дозволяють повною мірою дослідити закономірності злочинної діяльності, встановити кореляційні зв'язки і відношення між її елементами, тобто підійти до створення методології криміналістичного дослідження злочинної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним проблемам аналізу криміналістичного аспекту боротьби зі злочинністю на етапі становлення сучасної криміналістики приділяли увагу С.О. Голунський, Г.Ю. Манс, Г.К. Рогинський, І.М. Якимов та інші вчені. Пізніше вказана проблематика висвітлювалася у працях Т.В. Авер'янової, Р.С. Белкіна, І.О. Биховського, Т.В. Варфоломеевої, О.М. Васильєва, Ф.В. Глазиріна, В.Г. Гончаренка, О.І. Гурова, Р.Г. Домбровського, А.В. Дулова, А.Ф. Зелінського та ін. Разом з тим, ряд важливих для теорії криміналістики та слідчої практики напрямів даної проблеми отримують новий, сучасний виток свого розвитку, а відтак, продовжують залишатися недослідженими та дискусійними.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз стану названої проблеми, всебічне дослідження її основних положень, концептуальний підхід до вдосконалення окремих криміналістичних прийомів та засобів боротьби зі злочинністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Злочинність та прояви її діяльності, спрямовані на протизаконне задоволення потреб певної частини суспільства за рахунок інтересів більшості його членів, були завжди специфічними та своєрідними, чітко відображали стан і рівень розвитку соціуму. Сучасну злочинність, що є проявом перехідного періоду реформування усіх сфер життя, за якісними та кількісними характеристиками не можна порівняння з попередньою. Можна лише умовно сказати, що це нова злочинність – масштабна, професійна, організована, транснаціональна, технічно озброєна на найвищому рівні, яка потребує комплексного, рішучого реагування та протидії.

Злочин як об'єкт криміналістичного наукового та практичного пізнання – є специфічним різновидом людської діяльності – процес взаємодії злочинця та середовища, що є навколо нього [5, с. 51].

Слід зазначити, що найбільш характерними елементами людської діяльності є трудові, пізнавальні та комунікативні процеси. Обсяг і поєднання останніх визначають зміст і специфіку конкретних видів діяльності.

У зв'язку з цим правомірним є питання: чи є злочинна діяльність, анти-суспільна за своєю

суттю, видом людської діяльності? Відповідь, на наш погляд, однозначна – так. Оскільки будь-які дії та операції, спрямовані на забезпечення існування людини, пристосування її до навколишніх умов життя, є різновидом людської діяльності [3, с. 79].

З економічної точки зору «злочинна діяльність» – така ж професія, якій люди присвячують свій час та сили, як і столярна справа, інженерія чи викладання. Люди вирішують стати злочинцями саме тому, що очікують, що «прибуток» від злочинної діяльності перевищує «прибуток» від заняття іншими професіями [2, с. 35]. А злочинна організація є різновидом трудового колективу [1, с. 62]. Причому їхня діяльність у даний час набула таких масштабів втручання у соціально-економічні умови життя суспільства, що може загрожувати підвалинам державного устрою. Іншими словами, злочинна діяльність – це не тільки об'єктивний соціальний чинник, а й таке явище, з яким, особливо в умовах розвитку організованої злочинності, держава не може не рахуватися. Особливо гостро це явище відчувається в період реформування, коли старі інституції уже зруйновані, а нові ще не готові у «повній мірі» виконувати покладені на них обов'язки.

Окремої уваги сьогодні потребує питання реєстрації злочинів. З цього приводу О.М. Ларін слушно зауважує, що цифри статистичної звітності про стан злочинності «означають не дійсні кількісні параметри злочинності, а лише результати реєстрації та обліку злочинів. Тим часом зареєстрована злочинність – тільки вершина айсберга, що підіймається над поверхнею води» [7, с. 86].

Але «головне» у сучасній злочинності – не кількісні її зміни, а якісні перетворення, вираженням яких є поява нових видів злочинів, зростання масштабів тих, що раніше зустрічалися рідко, зухвалість та жорстокість дій злочинців, проникнення злочинності в усі структури суспільства і держави.

Сучасну злочинність характеризують як професійну, організовану, корумповану, транснаціональну, загально-кримінальну, економічну тощо. Кожна з цих характеристик відображає будь-яку з сторін злочинності, що загалом дуже різноманітна та різнопланова. Одні показники характеризують зміни всієї злочинності (збільшення корисливих мотивів і жорстокості дій злочинців, підвищення професіоналізму), інші – тільки певні складові (організовану, міжнародну). Деякі показники чітко розмежовують злочинність на складові (професійна – непрофесійна), а окремі переплітаються, характеризуючи одне і те ж явище з різних позицій (організована, транснаціональна тощо).

Загалом складається враження, що сьогодні злочинність стає «професійнішою». У класифікації злочинців тип «професійного» виділений у 1897 р. на з'їзді Міжнародної спілки криміналістів у Гейдельберзі. На той час він характеризувався ознаками впертості та небажанням відмовитися від злочинної діяльності, використанням певних злочинних навичок. Сьогодні, на жаль, цей «професіоналізм» впливає не з умінь швидко та безшумно відчинити чуже помешкання та зробити свою «темну справу», а в значно складніших, зазвичай високотехнологічних процесах, суміжних з використанням сучасної науки та технологій.

Професійна злочинність – це вид злочинності, що характеризується сталістю злочинної діяльності, яка є основним джерелом прибутку для її учасників і потребує спеціалізації знань та навичок.

До ознак «професіоналізму», на нашу думку, слід віднести:

- сталість злочинної діяльності;
- існування злочинної спеціалізації;
- наявність певної кваліфікації;
- використання результатів злочинної діяльності як основного джерела прибутків;
- належність до кримінального середовища з його особливою субкультурою [6, с. 314].

Специфічним елементом злочинної діяльності є протидія її виявленню та припиненню. Це завжди було властиве діям злочинців. Але, якщо раніше дії злочинців частіше за все зводилися до одиничних, де для злочинця було головним – не залишити слідів, за якими його могли б встановити та викрити, то в теперішній час, коли злочинність вийшла на рівень організованої, коли вона проявляється не в окремих актах злочинів, а в системі злочинного контрнаступу,

злочинці нерідко вкрай зухвало йдуть на жорстоке протистояння правоохоронним органам, що нерідко, на превеликий жаль, призводить до серйозних втрат серед особового складу. Свідченням цього є трагічні події останніх років.

Вищевказане свідчить про необхідність створення сучасної моделі слідчої діяльності, розслідування злочинів повинно відбуватися з якомога меншими затратами сил, часу та засобів, тому, насамперед, потрібно вдосконалювати криміналістичну методичку та тактику.

На наш погляд, пошук адекватних сучасному характеру злочинної діяльності методів протидії – це не тільки визначення того, які нові засоби можуть бути використані правоохоронними органами, а й розв'язання проблем співвідношення прав та інтересів особи з умовами, які забезпечують ефективність і результативність боротьби зі злочинністю [4, с. 6].

У юридичній літературі виділяються два етапи у розвитку тактичних прийомів і засобів боротьби зі злочинністю:

1. Виникнення та розвиток прийомів і засобів.
2. Формування та вдосконалювання прийомів і засобів [8, с. 105].

Перший – присвячений дослідженню кримінально-правових прийомів і засобів боротьби зі злочинністю. Другий – криміналістичним прийомам і засобам, у тому числі й тактичним.

Криміналістична тактика містить різноманітну систему прийомів, засобів, рекомендацій, які суб'єкти доказування використовують підчас досудового розслідування та судового провадження. Їх умовно можна класифікувати за трьома основними видами:

1. Процесуальні прийоми та засоби – це всі слідчі (розшукові) дії, передбачені у кримінально-процесуальному законі.

У криміналістичній літературі під ними розуміють передбачену кримінально-процесуальним законом і забезпечувану державою сукупність операцій і прийомів, які здійснюються при розслідуванні злочинів для виявлення, фіксації та перевірки фактичних даних, що мають значення доказів в кримінальних провадженнях. Кожна зі слідчих (розшукових) дій виступає у вигляді системи прийомів виявлення, фіксації, дослідження та збереження доказової інформації певного виду [9, с. 5].

2. Криміналістичні прийоми та засоби (не процесуальні) або власне тактичні прийоми та засоби: а) тактичний прийом; б) тактична комбінація; в) тактичне рішення; г) слідча ситуація; д) реконструкція; е) тактична операція; є) моделювання; ж) «версіювання»; з) прогнозування.

3. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукова діяльність в цілому.

У криміналістичному значенні процесуальні прийоми та засоби мають дві сторони: з однієї вони є регламентованою процесуальною формою діяльності суб'єкта у конкретній ситуації події, що розслідується, а з іншої – сукупність конкретних криміналістичних рекомендацій, способів і прийомів дій зі збирання, дослідження та оцінки джерел доказової інформації [10, с. 3–4].

Зауважимо, розслідування у криміналістиці – пізнання подій минулого за залишеними матеріальними та ідеальними слідами. З цим пов'язані дві основні особливості: по-перше, відсутність безпосереднього сприймання тим, хто пізнає, по-друге, дія об'єктивних та суб'єктивних факторів на сліди події, що пізнається. Наведене обумовлює необхідність використання таких засобів і методів збирання інформації, які компенсували б або нейтралізували негативні умови та труднощі пізнання. Це забезпечується максимальним використанням науково-технічних досягнень для розширення кола джерел інформації; пошуком засобів виявлення слідів значної давності; акцентуванням уваги на слідах, які залишились поза контролем злочинця (мікросліди); розробкою методик відновлення умисно пошкоджених джерел інформації; застосуванням прийомів поновлення забутого, викриття неправдивих показань тощо. Мета слідчої діяльності – встановлення об'єктивної істини в рамках конкретного кримінального провадження, тому умови її здійснення повинні виключати помилкове, недостовірне рішення.

Ми вважаємо, що досягнення цих завдань залежить від тактики проведення слідчих (розшукових) дій, яка передбачає певну послідовність процедур (стадій) її виконання. Проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії включає наступні процедури: а) підготовку; б) безпосереднє проведення слідчої дії; в) фіксацію ходу та результатів слідчої дії; г) оцінку результатів і визначення їх місця у системі збирання доказів в кримінальному провадженні.

Підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії починається з визначення завдань та питань, які слідчий має намір вирішити, а саме:

- чітко сформулювати мету слідчої (розшукової) дії;
- вибрати місце проведення;
- час виконання;
- визначити коло учасників слідчої (розшукової) дії та роль кожного учасника;
- з'ясувати необхідність використання технічних засобів (яких, для яких цілей);
- визначити можливість використання засобів масової інформації, громадськості і в якій формі.

Результативність проведення слідчих (розшукових) дій, на наш погляд багато у чому обумовлена наступними обставинами:

- 1) інформацією про осіб, щодо яких проводиться слідча (розшукова) дія;
- 2) наявними у кримінальному провадженні доказами, потреба у використанні яких може виникнути при проведенні слідчої (розшукової) дії;
- 3) існуючими тактичними прийомами використання доказів, у тому числі здобутих негласними слідчими (розшуковими) діями;
- 4) можливістю прогнозування лінії поведінки учасників слідчої (розшукової) дії;
- 5) наявністю техніко-криміналістичного забезпечення виконання слідчої (розшукової) дії.

Оцінка отриманих результатів і визначення їх ролі у системі зібраних доказів спрямована на вирішення, щонайменше, двох завдань: перше – перевіряється достовірність отриманих результатів слідчої дії, а друге – визначається можливість використання отриманих результатів як доказів і місця їх у системі доказування.

Таким чином, суттєве місце в якісній та результативній боротьбі зі злочинністю, на наше переконання, належить тактичним прийомам і засобам, які пройшли тривалу еволюцію у своєму розвитку і становленні та охоплюють всі періоди боротьби зі злочинністю. Всебічний і комплексний аналіз даної проблеми дає можливість вирішити наступні питання:

- 1) виявити причини та умови, які сприяли виникненню тактичних прийомів і засобів;
- 2) встановити закономірності їх розвитку та удосконалення;
- 3) оцінити ефективність їх застосування у конкретний історичний період;
- 4) удосконалювати наявні тактичні прийоми та засоби за рахунок екстенсивного їх застосування;
- 5) розробити нові тактичні прийоми та засоби, які відповідають сучасному періоду боротьби зі злочинністю, а також визначити шляхи їх ефективного застосування.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновки про те, що у боротьбі зі злочинністю важливою умовою виступає криміналістичне вивчення злочинної діяльності: її механізму, умов існування та розвитку, організаційної побудови, прийомів маскування, способів легалізації прибутків, одержаних злочинним шляхом, регіональні та міжнародні зв'язки тощо. Криміналістичне вивчення злочинної діяльності дозволяє не тільки виявити та вивчити її значимі ознаки, а й визначити напрями та форми розроблення прийомів і засобів боротьби з нею. Особливого значення це набуває на сучасному етапі розвитку, при реформуванні більшості галузей суспільного життя. У цій ситуації чітко проявилась гостра недостатність наявних у держави можливостей для вирішення завдань, які ставляться перед правоохоронними органами, що визначає пошук нових криміналістичних шляхів, прийомів і засобів, у тому числі і нетрадиційних, для боротьби зі злочинністю.

Список використаних джерел

1. Айдинян Р., Глинский Я. Функциональная теория организации и организованная преступность / Р. Айдинян, Я. Глинский // Изучение организованной преступности: российско-американский диалог. – М., 2007. – С. 60–67.
2. Беккер Г. Экономический анализ и человеческое поведение / Г. Беккер // Теория и история экономических и социальных институтов и систем. – 2013. – Т. 1. – Вып. 1. – С. 35–41.

3. Белкин Р.С. Криминалистический аспект понятия преступной деятельности / Р.С. Белкин // Криминалистика: Учебник / Под ред. Р.С. Белкина, В.Г. Коломацкого, И.М. Лузгина. – К., 2005. – Т. 1. – С. 78–81.
4. Карпов Н.С., Євдокіменко С.В. Злочинна діяльність / Н.С. Карпов, С.В. Євдокіменко. – К., 2011. – 59 с.
5. Клочков В.В., Образцов В.А. Преступление как объект криминалистического познания // Вопросы борьбы с преступностью / В.В. Клочков, В.А. Образцов. – К., 1995. – Вып. 42. – С. 44–54.
6. Криминология: Учебник / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. – М., 1994. – 398 с.
7. Ларин А.М. Преступность и раскрываемость преступлений / А.М. Ларин // Гос-во и право. – 2009. – № 4. – С. 83–89.
8. Минна Р. Мафия против закона / Р. Минна. – К.: Прогресс, 1998. – 340 с.
9. Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности). – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. – 240 с.
10. Стратонов В.М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. М. Стратонов. – Запоріжжя, 2001. – 178 с.

Тымчишин А. М. Отдельные криминалистические аспекты борьбы с преступностью

В статье проанализированы отдельные криминалистические аспекты борьбы с преступностью на современном этапе развития Украины. Определены частичные направления преступной деятельности и внесены рекомендации по оптимизации тактических приемов и средств борьбы с преступностью.

Ключевые слова: *преступная деятельность, криминалистическая методика, тактические приемы.*

Tymchyshyn A. M. Separate forensic aspects of combating crime

The article analyzes some forensic aspects of the fight against crime at the present stage of development of Ukraine. Partial directions of criminal activity are defined and recommendations for optimization of tactical methods and means of fighting crime are made.

Key words: *criminal activity, criminalistic methodology, tactical methods.*

Надійшла до редакції 28 серпня 2017 р.

